

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA SIFAT SO'Z TURKUMI BO'YICHA LISONIY KOMPOTENTSIYALARINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Mamazoirova Jangil Hamdamovna

TDPU 2-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola boshlang'ich sinf ona tili darslarida sifat so'z turkumi bo'yicha lisoniy kompetensiyalarni shakllantirish borasida soha mutaxassisleri olib borgan ilmiy izlanishlar, tadqiqotlar tarixiga nazar tashlaydi.

KALIT SO'Z VA IBORALAR: Kompetensiya, lisoniy kompetensiya, lisoniy tahlil, fonetika, sifat, grammatik tahlil, lingvistik.

Maktabda ona tilini o'rgatishning mazmuni jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida davlatimizning maktab oldiga qo'ygan vazifalaridan kelib chiqadi. Bu vazifalar ko'p qirrali bo'lib, ularni bajarish o'quvchilar ongini o'stirishga, ularga g'oyaviy-siyosiy, axloqiy, estetik va mehnat tarbiyasini berishga yo'naltirilgan.

Ona tilini o'rganish natijasida o'quvchilarda o'z fikrini grammatik to'g'ri, uslubiy aniq, mazmunli, ohangga rioya qilib ifodalay olish va uni imloviy to'g'ri yoza olish ko'nikmalari shakllantiriladi. Bu vazifalarni muvaffaqiyatli hal etishda boshlang'ich sinflarda o'tkaziladigan lisoniy tahlilning ahamiyati katta. Lisoniy tahlilga boshlang'ich sinf ona tili dasturida ham alohida ahamiyat berilgan. Boshlang'ich sinflar "Ona tili" darsliklarida, o'qituvchilar uchun yaratilgan metodik qo'llanmalarda o'quvchilarni lisoniy tahlilga o'rgatish yuzasidan yo'l-yo'riqlar berilmagan. Nutq o'stirish ishlarini muvaffaqiyatli amalga oshirishda til hodisalarini puxta o'zlashtirish, ularning o'xshash va farqli tomonlarini bilishning ahamiyati katta.

Ona tili ta'limi jarayonida o'quvchilarni lisoniy tahlilga o'rgatish muammosi til o'qitish nazariyasi va metodikasida yangilik emas. O'quvchilarni lisoniy tahlilga o'rgatish rus olimi A.V.Tekuchev, o'zbek olimlari Y.Abdullaev, X. G'ulomova, M.Mirmahmudovalar tomonidan chuqur va atroflicha o'rganilgan. Ammo ularning ishlarida boshlang'ich sinf o'quvchilarini lisoniy tahlilga o'rgatish tadqiqot ob'ekti qilib olinmagan.

T.Ashrapova, M.Odilovalar o'z darsliklarida "Grammatik tahlil va uning turlari" mavzusini o'rganishga alohida to'xtaladilar. Ular grammatik tahlilning ahamiyati haqida: "O'quvchilar grammatika va imlodan olgan bilimlarini qay darajada

o'zlashtirganini hisobga olish maqsadida o'tkaziladi", - deb grammatik tahlilning ahamiyatiga e'tibor qaratadilar va grammatik tahlilni 1) mazmuniga ko'ra: **fonetik, morfologik, sintaktik, aralash** tahlil; 2) hajmiga ko'ra: **to'liq tahlil, to'liq bo'lmagan** tahlil; 3) shakliga ko'ra: **og'zaki** va **yozma** kabi turlarga ajratadilar. Bu darslikda ham boshlang'ich sinflarda grammatik tahlilni o'tkazish izchilligi, tahlil o'tkazishda didaktik vositalardan foydalanish haqida fikr bildirilmagan.

Boshlang'ich sinf "Ona tili" darsliklarida ham lisoniy tahlilga yetarlicha e'tibor qaratilmagan. 1-2 -sinf "Ona tili" darsligida lisoniy tahlilning biron turi haqida nazariy ma'lumot berish, amaliy malakalar hosil qilish yuzasidan topshiriqlar berilmagan. 3-sinf darsligida "So'z tarkibi"ni o'rganishda so'zning tarkibi, qanday qismlardan iboratligini shartli chiziqlar yordamida ko'rsatish o'rgatiladi. SHuningdek, 4-sinf darsligidagi 104-mashqda "qaldirg'och" so'zini tovush-harf tomondan tahlil qilish so'ralgan va quyidagi namuna berilgan:

Tovush-harf tahlili tartibi.

Zag'cha (zag'cha) – 5 ta tovush, 4 - ta harf, 1 - harf birikmasi.

Unli tovushlar: a, a.

Undosh tovushlar: z, g', ch.

Jarangli undoshlar: z, g'.

Jarangsiz undosh: ch.6

Lisoniy tahlil bajarish shakliga ko'ra ikki xil bo'ladi.

1. Og'zaki tahlil.

2. Yozma tahlil.

Og'zaki tahlil o'quvchilarning bilimlarini qisqa vaqt ichida aniqlash imkonini beradi. Bundan tashqari, o'quvchi xatoga yo'l qo'ysa, unga o'z vaqtida yordamlashish imkoni bor.

Boshlang'ich sinflarda dars jarayonida lisoniy tahlilning yuqorida ko'rsatilgan barcha turlaridan foydalaniladi. Tahlil namunasi sinfda o'rganilgach, uy vazifasi ham qilib berish mumkin. 1-4-sinflarda tahlil uchun tanlanadigan til materillarini tanlashga alohida e'tibor qaratish lozim. Bu sinflarda tahlil materiallari sifatida so'z, gap, matnlar berilishi mumkin. Tahlil materiallari o'quvchilarning bilimini, tafakkurini, nutqini o'stirishga yordam berishi bilan bir qatorda ularni barkamol insonlar qilib tarbiyalashga ham xizmat qilmog'i lozim.

Boshlang'ich sinflarning dastlabki yillari, 1-2-sinflar lisoniy tahlilga tayyorlov davri hisoblanadi. 3-sinf dan boshlab tahlil ishlarini tashkil etish mumkin.

O'quvchilar savod o'rgatish davrida tovush, harf haqida amaliy ko'nikmalarni egallaydilar. 1-2-sinflarda tovushlar va harflarga oid asosiy bilimlar o'quvchilarning savod o'rgatish jarayonida o'rgangan amaliy bilimlariga asoslangan holda olib boriladi. 3-4-sinflarda esa tovushlar va harflarga oid bilimlar chuqurlashtiriladi, mustahkamlanadi. So'zlarni tovush-harf tomonidan tahlil qilish takomillashtiriladi.

1-4 -sinflarda tovush-harf tahlilining vazifasi so'z tovushlarining tartibini, ularning xususiyatlarini, tovushlar va harflar o'rtasidagi munosabatni aniqlash hisoblanadi. Boshlang'ich sinflarda tovush-harf tahlili quyidagi tartibda o'tkaziladi:

1. So'zda nechta bo'g'in bor?

2. So'zda nechta tovush va harf bor? (Tovushlar soni harflar sonidan kam yoki ko'p bo'lsa, sababini aytish).

3. Unli tovush nechta?

4. Undosh tovush-chi?

5. Har bir tovushni tavsiflash. Tovush so'zda qaysi harf bilan ifodalanadi?

Tahlil namunasi: "*Sahifa*" so'zi.

So'zda uchta bo'g'in bor: *sa-hi-fa*

So'zda oltita tovush, oltita harf bor.

So'z uch unli tovush, uch undosh tovushdan iborat.

s - undosh tovush, jarangsiz, s harfi bilan ifodalangan.

a - unli tovush, a harfi bilan ifodalangan, h - undosh tovush, jarangsiz, yozuvda h - harfi bilan ifodalangan. i-unli tovush, i harfi bilan ifodalangan. f-undosh tovush, jarangsiz, f harfi bilan ifodalangan.

Shamol so'zi:

So'zda 2 ta bo'g'in bor: *sha-mol*. So'z beshta tovush, oltita harfdan iborat. So'z ikki unli va uch undosh tovushdan iborat.

sh –undosh tovush, jarangsiz, harf birikmasi (s+h) bilan ifodalangan, a – unli tovush, a harfi bilan ifodalangan, m – undosh tovush, jarangli, m harfi bilan ifodalangan, o – unli tovush, o harfi bilan ifodalangan, l – undosh tovush, jarangli, l harfi bilan ifodalangan

Tovush-harf tahlili ona tili darslarida imlosi va talaffuzi qiyin so'zlarni o'rgatishda, yozma ishlar tahlili darslarida ham uyushtiriladi.

3-4-sinfda yozma ishlar tahlili darslarida o'quvchilar imloviy xatoga yo'l qo'ygan so'zlar ustida ishlashda tovush-harf tahlilini mustaqil ish qilib berish mumkin. Masalan, o'quvchi diktant yozish jarayonida "Hajm" so'zida imloviy xatoga yo'l qo'ygan bo'lsa, shu so'zni tovush-harf tomonidan tahlil qilish mustaqil ish qilib beriladi.

Adabiyotlar

1. Almamatov T. Yadgorov Q, Pochchayeva G. “O‘zbek tili o‘qitish metodikasi” metodik qo‘llanma. Jizzax 2016 y.
2. G.Negmatova “Ona tili ta’limining yangi texnologiyasi va o‘quvchilarining faoliyati turlari. Til va adabiyoti jurnali. T. 2009 y. 5-6-son.
3. S.Mirzayeva “O‘zbek tili o‘qitish metodikasi” Toshkent” “O‘qituvchi” 2012 y
4. U.Tursunov, B.O‘rinboyev “O‘zbek adabiy tili tarixi”, Toshkent. “O‘qituvchi”. 2012.